

Türkiye Selçuklularında Hükümet (Vezir ve Divân)

Refik Turan

Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020, 158 Sayfa, ISBN:978-975-17-4456-2

Gülseri OKUDAN*

Prof. Dr. Refik Turan, Belçika, İsviçre, Makedonya, Bulgaristan, Moldova, Kazakistan ve İran'da Türk Tarihi ve Kültürü ile ilgili konuşma, konferans ve kongre faaliyetlerine katılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Romanya, Yunanistan, Özbekistan ve Makedonya'da bilimsel inceleme, gözlem ve çalışmalarda bulunmuştur. Tanıtımı yapılan bu eser, 1995'te basımı yapılan *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması* adlı eserinin yeniden düzenlenerek yapılan basımıdır.

Eser, önsöz ve kaynakların tanıtımı ile başlamıştır. Kaynaklar, vakayinameler, münşeat mecmuları, vakfiyeler, tetkikler gibi devrin önemli kaynaklarından teferruatlı bilgiler verilmiştir. Esere başlarken vezirlik makamı ve ilk hükümet teşkilatı hakkında bilgiler veren müellif, kelimelerin kökeni üzerine etimolojik bilgiler vermiş ve bu kurumun tarihsel süreci hakkında eski Türk devletlerinden İslam devletleri ve İslami dönem Türk devletlerine kadar genel bir değerlendirme yapmıştır. Türkiye Selçuklu

---

* Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi.

Devleti'ndeki vezaret makamının anlaşılması için Büyük Selçuklu Devleti ve Harezmşah Devleti'ndeki vezaret makamı hakkında doyurucu bilgiler verilmiştir.

Eserin birinci bölümünü Türkiye Selçuklu Devleti'nin vezirliğinin genel yapısına ayıran müellif, Türkiye Selçuklularının vezirlerinin kökenleri ve yetiştirme usulları hakkında bilgilere yer vermiştir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin önemli vezirleri olan; İhtiyarüddin Hasan, Mecdeddin Ebübekir, Şemseddin Mehmed Isfahânî gibi devlet adamları hakkında dönemsel ve kişisel bilgilere yer verilmiştir. Türkiye Selçuklu vezirlerinin tayin edilme şekli konusuna da değinen yazar, tayin edilme konusunda üç ana unsurun etkili olduğunu eserinde belirtmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti için vezirlerin tayininde, Selçuklu Sultanlarının, işgal sonrasında gelen Moğolların ve Moğol İstilasası akabinde kurulan İlhanlı Devleti'nin etkin güç olduğu konusuna değinilmiştir.

Türkiye Selçuklularının vezirlerinin görev ve sorumlulukları hakkında bilgiler veren yazar, vezirlerin devletin en yetkili isimleri olduğunu, bütün devlet işlerini idarede görevli olduklarını ve hükümdarın vekili olarak ferman çıkarabildikleri gibi pek çok yetki ve sorumlulukları hakkında bilgiler vermiştir. Devletin zayıf dönemlerinde vezirlerin gücünün arttığını belirten yazar, vezaret makamının Türkiye Selçuklu Devleti için önemine vurgu yapmıştır. Eserde vezirlerin, teşrii yani yasama ve icrai yani yürütme yetkileri hakkında kıymetli bilgilere ulaşmak mümkündür. Vezirin yasama ve yürütme görevlerinden bahsederken müellif vezirin, nâib-i saltanat makamından ve bu makama gelen vezirlerden, beylerbeyi, tuğraî, atabey, pervâne, ârız, müsfevfi, müşrif ve emir-i dâd gibi aldıkları unvan ve makamlardan söz etmiştir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde hükümetin çalışmasında etkili olan protokol kaideleri ve hükümetin çalışması üzerine değerlendirmelerde bulunan yazar, Türkiye Selçuklu vezirlerinin mali yetkileri ve adli yetkilerine de değinerek onların devletin sürekli işleyen bir sistemini nasıl idare ettikleri hakkında özlü bilgiler vermiştir. Türkiye Selçuklu vezirlerinin çalışma makamları için kullanılan tabirlere değinen yazar, çalışma sahaları ve usulleri hakkında değerli bilgiler vermiştir. Bu bağlamda vezirin huzura kabul töreni, menşur, ferman ve emirnamelerin düzenlenmesi, vezirin günlük hayatı, kâtipler ve divan tercümanları ile ilişkileri, askeri faaliyetlerdeki görev ve sorumlulukları gibi pek çok konuya ışık tutulmuştur.

Türkiye Selçuklu vezirlerinin sosyal faaliyetlerine de değinen müellif, vezirlerin yaptırdığı, medreseler, hanlar, hamamlar, türbeler, kaplıcalar, kümbetler, minareler hakkında kronolojik bilgiler ile devrin hükümdarları hakkında bilgiler vermiştir. Vezirlerin yaptırdıkları eserlerin yanında kurdurduğu vakfiyelere de değinen yazar, yapılan mimari eserlerin giderlerinin vakfiyelerce karşılandığını da kaydetmiştir. Vezirlerin alametleri ve gelir kaynaklarına da değinen müellif, vezirin, ikta, maaş ve ganimet olarak aldığı gelirlere de yer vermiştir.

Eserin ikinci bölümü Türkiye Selçuklu vezirlerinin özel karakterlerine ayrılmıştır. Bu bölümde Selçuklu hanedanı üzerinde oluşan Moğol baskısı ve vezirlerin tayininde dışarıdan olan baskılar üzerinde durulmuştur. Türkiye Selçuklu Devletinde Moğol tabiiyeti öncesinde vezirlerin hanedan mensupları üzerinde etkisi ve vezirlerin birbirleri arasındaki güç savaşlarına yer veren yazar, vezirlerin devrin diğer

devletleri ve beylikler ile Selçuklu Devleti'nin ilişkilerine etkileri hakkında da detaylı bilgiler vermiştir. Türk ve Fars kökenli vezirlerin aralarındaki siyasi mücadele ve vezirlerin Türkiye Selçuklu Devleti'nin mukadderatı üzerindeki rolleri hakkında da bilgiler verilmiştir. Vezirlerin, savaşlarda sultanlara verdikleri taktikler, barış zamanlarındaki idari yönlendirmeleri, vezirlerin görevde kalma süreleri, atabeylik ve elçilik görevleri gibi pek çok konuya değinen müellif, vezirlerin Türkiye Selçuklu Devleti için önemi üzerinde durmuştur.

Eserin üçüncü bölümü Türkiye Selçuklu Devleti'nin vezirlerinin şahsiyetleri hakkında bilgilerin verildiği bir bölüm olmuştur. Yusuf Has Hacib'in eseri *Kutadgu Bilig*'e göre vezirlerin görev ve sorumluluklarını aktaran yazar, vezirlerin şahsiyetini kültürel, idari, siyasi, ahlaki ve tebaaya hami olma gibi kıstaslara göre sınıflandırmıştır. Vezirlerin kültürel olarak yüksek düzeyde olmaları beklenmektedir. Vezirlerin dini, siyasi, askeri ve ekonomik manada bilgi sahibi kimseler olmaları ve kalemi kuvvetli bir yapıya sahip olmalarının önemi üzerinde durulmuştur. Vezirlerin idari işlerde ve halk ile olan ilişkilerde yetkin olması, toplumun sorunları ve isteklerine cevap verebilecek kimseler olarak görevde bulunmaları devrin bir gerekliliğine değinilmiştir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin vezirlerinin siyasi sahada da yetkin ve maharetli kimseler olması gerektiğine değinen yazar, devrin siyasi ve askeri olaylarından verdiği örnekler ile konuyu açıklamaya çalışmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin vezirlerinin ahlaki açıdan da güçlü olmaları gerektiğini ve sultanın bu konudaki hassasiyetlerini aktaran yazar, Türkiye Selçuklularında yaşanan vezirlerin ahlaki sorunları ve devletin bu duruma bakışı üzerinde genel değerlendirmelerde bulunmuştur. Tebaaya hâkim olmanın vezirler için önemine de değinen yazar, halkın vezirlere güvenmesinin vezaret makamının saygınlığına olan katkısı üzerinde de derin bir değerlendirme yapmıştır. Eserin sonuç kısmında geniş bir değerlendirme yapan müellif eserini Türkiye Selçuklu Devleti'ni, Büyük Selçuklu Devleti, Eyyûbîler, Fâtımiler ve Anadolu Beylikleri ile kıyaslayarak eseri tamamlamıştır. Eserin sonunda bir dizin de bulunmaktadır.

Sonuç olarak, ortaçağ tarihinde ehemmiyetli bir konuma sahip olan Türkiye Selçuklu Devleti'nin hükümet sistemi üzerine çağdaş ve modern kaynakları incelenerek kaleme alınan bu eser, Türkiye Selçuklularındaki hükümet sistemi ve vezirlerin divan başta olmak üzere devlet kademelerindeki konumu, değeri ve önemi üzerine kıymetli çalışmalardan biridir. Araştırmacı, eserinde Türkiye Selçuklularının, hükümetinin en yetkili ismi olan vezirleri, vezaret makamını ve vezirlerin özel görev, yetki ve sorumlulukları üzerine kıymetli bilgilere yer vermiştir. Türkiye Selçuklularının idari yapısı ile ilgilenen araştırmacıların ve ilgililerin incelemesi gereken önemli eserlerden biridir.